

GAZNELİ SULTAN MAHMUD İLE KARAHANLI İLİĞ HAN'IN HORASAN MÜCADELESİ

Güngör AKSU* - Doç. Dr. İlyas TOPSAKAL**

Öz

Mâverâünnehr ve Horasan bölgeleri, Türk-İslam tarihi açısından en önemli bölgelerdendir. Abbasi hilafetinin zayıflaması ile birlikte bu bölgelerde bağımsız hanedan devletleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Horasan ve Mâverâünnehr bölgelerini uzun bir süre egemenliği altında tutan Samânîlerin yıkılmasıyla birlikte ilk Türk-İslam devletlerinden olan Karahanlılar ve Gazneliler bu bölgeleri aralarında paylaşmıştır. Mâverâünnehr Karahanlılar'da, Horasan ise Gazneliler'de kalmıştır. Karahanlılar ve Gazneliler arasındaki ilişkiler kimi zaman dostluk, kimi zaman ise düşmanlık içerisinde seyretmiştir. Gazneliler ile Karahanlılar arasındaki en yoğun ilişkiler ise Gazneli Sultan Mahmud ve Karahanlı İlig Han dönemlerinde meydana gelmiştir. İlig Han'ın Horasan bölgesini ele geçirmek üzere harekete geçmesi iki devlet arasındaki ilişkilerin düşmanlığa dönüşmesine ve Gazneli Sultan Mahmud'un Karahanlılar üzerine seferler yapmasına neden olmuştur.

Anahtar kelimeler: Gazneliler, Karahanlılar, Gazneli Mahmud, Horasan.

The Struggle Between Ghaznavid Mahmud And Karakhan Ilig Khan On Khorasan

Abstract

Transoxiana and Khorasan regions are the most important regions in terms of Turkish-Islamic history. With the weakening of Abbasid Caliphate, independent dynastic states began to emerge in these regions. The Karakhanids and Ghaznavids, who were among the first Turkish-Islamic states, shared these regions with the destruction of the Samanids who held the regions of Khorasan and Transoxiana for a long time. Transoxiana remained in the Karakhanids, and the Khorasan remained in the Ghaznavids. The relations between Karakhanids and Ghaznavids have been continued sometimes as friendship and sometimes as hostility. The most intense relations between Ghaznavids and

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı.

Karakhanids have happened during the periods of Ghaznavid Sultan Mahmud and Karakhan Ilig (Ilek) Khan. Ilig Khan's move to seize the Khorasan region led to the turning of relations between the two states into hostility and Ghaznavid Sultan Mahmud's campaigns on the Karakhanids.

Keywords: Ghaznavids, Karakhanids, Ghaznavid Mahmud, Khorasan.

Giriş

Türkistan bölgesinde İslam'ın yayılmasından sonra büyük devletler ortaya çıkmıştır. Özellikle Abbasi Halifeliği döneminden itibaren ortaya çıkmaya başlayan müstakil İslam devletleri İslam tarihi içerisinde önemli yer tutmaktadır. Ortaya çıkan devletlerin önde gelenlerinden olan Karahanlılar ve Gazneliler, bu coğrafyada sınır komşusu olduklarından dolayı devamlı olarak birbirleriyle ilişki kurmuşlardır. İki devlet arasındaki ilişkiler bazı zamanlarda dostluk içerisinde, bazı zamanlarda ise düşmanlık içerisinde devam etmiştir.

İki devlet arasında ilişkilerin en yoğun yaşandığı dönem, Gazneli Sultan Mahmud ile Karahanlı Nasr b. Ali (İlig Han)'nin hükümdarlık dönemleridir. Samanî devletinin mirası noktasında meydana gelen çekişmeler iki büyük hükümdarı karşı karşıya getirmiştir. Karahanlıların Horasan bölgesi üzerinde hâkimiyet kurmak isteyerek bölgeye ordular sevk etmeleri üzerine Sultan Mahmud, Horasan bölgesini savunmak için Karahanlılar üzerine seferler yapmak durumunda kalmıştır. Bu seferler neticesinde yenilgiye uğrayan Karahanlılar, Horasan bölgesi üzerindeki emellerinden vazgeçerek Gazneli hâkimiyetini tanımak durumunda kalmışlardır.

Karahanlılar Devleti'nin özellikle diğer Müslüman devletler ile ilişkileri üzerine çağdaş dönemlerde fazla çalışmalar yapılmadığını görmekteyiz. Bunun temel noktasında da Karahanlılar hakkında kaynak probleminin olduğu açıktır. Burada bir boşluğu doldurmak için bizler bu çalışmamızda iki büyük Müslüman-Türk hükümdarın karşı karşıya gelmesinin sebeplerini ve aralarındaki savaşların her iki devleti nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışacağız. Gazneliler ile Karahanlılar arasındaki ilişkiler Gazneli Sebük Tegin ile Karahanlı Nasr b. Ali¹ (İlig² Han) dönemlerinden itibaren başlamıştır (996). Samanî Devleti'nin son dönemlerine rastlayan ilişkilerde iki devlet arasında herhangi bir çatışma meydana gelmemiştir. Samanîlerin zayıflamasını fırsat bilen İlig Han, onların elinden Buhara'yı almak üzere hazırlık yapmaya başlamıştır. Buhara üzerine yapılacak seferin hazırlıklarından haberdar olan Samanî hükümdarı II. Nüh, İlig Han'a karşı koyabilmek için Sebük Tegin'den yardım istemek durumunda kalmıştır. Sebük Tegin'in ordusu ile birlikte Samanîlere yardım etmek üzere Amû Derya (Ceyhun)'ya doğru hareket ettiğini haber alan

¹ Fergana bölgesinde idarecilik yapan Nasr b. Ali (İlig Han), Kılıç Buğra Han'ın vefatından sonra Karahanlıların Batı bölgesinin idaresini ele almıştır. 1013 yılında vefat eden Nasr b. Ali, hayır sahibi, adil, iyi bir yaşantuya sahip, dini ve âlimleri seven bir şahsiyete sahiptir. İbnü'l-Esir, İzzüddin Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Tarih*, (Tsh. Muhammed Yusuf ed-Deggâg), VIII, Beyrut 1987, s. 76.

² Türkçe -il- kökünden -lig- eki ile türetilen bu kelime 'Devletli' ve 'hükümdar' manalarına gelmektedir. Bu unvan birçok Türk devletinde kullanılmasına rağmen Karahanlılar döneminde ön plana çıkmış, resmi hükümdarlık unvanı olarak kullanılmıştır. Ahmet Taşağul, 'İlig', *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 108.

İlig Han, ona bir heyet göndermiştir. Bu heyet İlig Han'ın mektubunu Sebük Tegîn'e iletmiştir. Mektupta İlig Han, Sebük Tegîn'e "Bizler din kardeşiyiz. Sen Hint kâfirlere, bizler de Türk kâfirlere karşı cihad etmekteyiz. Nuh, refah ve sefahate daldığı için cihadı bırakmıştır. Mâverâünnehr ve Horasan bölgelerini aramızda bölüşelim ve elde ettiğimiz ganimeti cihad yolunda kullanalım..." dedikten sonra "Andolsun ki sen öldürmek için elini bana uzatsan ben sana öldürmek için el uzatacak (kaldırarak) değilim"³ ayeti ile bitirmiştir.⁴

İlig Han'ın isteğini, Nuh ile arasında bir anlaşma olduğunu ve bundan dolayı ona ihanet edemeyeceğini belirterek reddeden Sebük Tegîn, iki devlet arasında savaş gerçekleşmeden arabuluculuk yaparak Samaniler ile Karahanlılar arasında anlaşma yapılmasını sağlamıştır. Bu anlaşmaya göre Siri Derya (Seyhun) bölgesi Katvan Çölü'ne kadar Karahanlılara bırakılmıştır.⁵

Sebük Tegîn'in 997 yılında vefat etmesi üzerine Gazneliler kısa süreli bir taht mücadelesine şahit olmuşlardır. Bu dönemde Sebük Tegîn'in Mahmud, Nasr ve İsmail adında üç oğlu bulunmaktaydı.⁶ Sebük Tegîn ölmeden evvel küçük oğlu İsmail adına ileri gelen devlet adamlarından bey'ât almış, ölümü ile birlikte İsmail, Gazne şehrinde tahta çıkmıştır. Sebük Tegîn'in Belh⁷ şehrinde bulunan büyük oğlu Mahmud, bu kararı tanımayarak küçük kardeşi İsmail'den tahtı kendisine bırakmasını istemiştir. İsmail'in bu isteği kabul etmemesi üzerine, Mahmud, amcası Buğracuk ve ortanca kardeşi Nasr ile anlaşarak küçük kardeşi İsmail üzerine yürümüştür. Yapılan mücadele sonunda Mahmud, kardeşi İsmail'i yenerek 998 yılında Gazne tahtına çıkmayı başarmıştır.⁸

Tahta geçtikten sonra Samaniler ile çekişmeye başlayan Mahmud, o sıralar Samaniler tarafından tanınmayan Abbasî halifesi Kadir Billah'a elçiler göndermiş ve hutbeleri artık onun adına okutmaya başlamıştır.⁹ Abbasî halifesi Sultan Mahmud'un elçilerini memnuniyetle karşılamış¹⁰ ona hil'ât, tac ve alem göndererek "Yemînü'd-Devle ve Emînü'l-Mille" lakaplarını vermiştir.¹¹

³ Maide, 5/28.

⁴ Reşidüddin Hamedânî, Ebû'l-Hayr Fazlullah, *Câmiü't-Tevârih*, (Haz. Ahmet Ateş), TTK Yay., II/4. cüz, Ankara 1957, s. 76.

⁵ Vasiliy Vladimiroviç Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), TTK Yay., Ankara 1990, s. 283; Erdoğan Merçil, 'Sebük Tegîn', *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 263; Abdülkerim Özeydin, 'Karahanlılar', *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 406.

⁶ Şemseddin b. Muhammed Zehebî, *Siyerü A'lâmü'n-Nübelâ*, (Thk. Şuayb el-Arnâvûd), XVII, Beyrut 1983, s. 485.

⁷ Belh, Horasan bölgesinin en önemli şehridir. Güzelliği ve ihtişamından dolayı Ümmü'l-Bilâd (Şehirlerin Anası) olarak adlandırılmıştır. Tahsin Yazıcı, 'Belh', *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 410. Belh şehri ve çevresi konumuz açısından önemlidir. Zira Gazneliler ile Karahanlılar arasında meydana gelen çatışmalar burada cereyan etmiştir.

⁸ İbn Hallikân, Şemseddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-A'yân*, (Thk. İhsan Abbas), V, Beyrut 1968, s. 176-177; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VII, s. 488-489.

⁹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, V, s. 177; Zehebî, *a.g.e.*, XVII, s. 485.

¹⁰ İbrahim Kafesoğlu, "Mahmud Gaznevi", *İA*, VII, İstanbul 1970, s. 175.

¹¹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, V, s. 175; Zehebî, *a.g.e.*, XVII, s. 483; Ebû'l-Fazl Beyhakî, *Tarihü'l-Beyhakî*, (Trc. Yahya el-Haşşâb-Sâdik Neş'et), Beyrut 1982, s. 47.

Abbasi halifesinden bu unvanları alan Sultan Mahmud, fetih hareketlerine girişmiştir. Karahanlıların Samani hanedanına son vermesinden sonra Karahanlılar ile anlaşarak Samani topraklarını pay eden Mahmud, rahat hareket etme imkânına kavuşmuş ve yönünü Hindistan'a çevirmiştir.¹²

Sultan Mahmud döneminde Karahanlılar ile ilişkiler sebep ve sonuçları açısından ayrı bir öneme sahiptir. İki devlet arasındaki ilişkiler Sultan Mahmud döneminde yoğun bir şekilde devam etmiş, stratejik çarpışmalar meydana gelmiştir. Sultan Mahmud bu çarpışmalarda Karahanlı İlig Han ve Kadir Han ile karşı karşıya gelmiştir. Çalışmamızın ana konusu olan bu çatışmalar, özellikle Samani Devleti'nin ortadan kalkması ve iki devlet arasında sınırların belirlenmesinden sonra meydana gelmiştir. Çatışmaların odak noktası ise Horasan bölgesinin hâkimiyeti meselesidir.

Samanileri ortadan kaldırmak ve topraklarını ele geçirmek isteyen İlig Han, hedefini 999 yılında Buhâra'yı alarak gerçekleştirmiştir. Böylece Mâverâünnehr ve Horasan bölgelerinde 191 yıllık Samani idaresi son bulmuş, Karahanlılar ve Gazneliler komşu durumuna gelmiştir. Karahanlı İlig Han, güçlü Gazneli Devleti ile karşı karşıya gelmenin tehlikeli, anlaşmanın ise her iki devlet için daha faydalı olacağını düşünerek Sultan Mahmud'a anlaşma teklifinde bulunmuştur. Barışın iki devletin yararına olduğunu belirten Sultan Mahmud da bu teklife olumlu cevap vermiştir.¹³

Anlaşma sağlanması için iki devletin önünde ilk olarak sınır hattının belirlenmesi meselesi durmaktadır. Samaniler ortadan kalkmış ve Mâverâünnehr ile Horasan bölgelerinin taksim edilmesi problemi ortaya çıkmıştır. Kanaatimizce iki güçlü devlet Samaniler zayıfladığında söz konusu iki bölge üzerinde de hâkim durumda idiler. Fakat zayıf da olsa Samanilerin bölgelerin üzerindeki etkisi, Gazneli ve Karahanlıların burada tam bir egemenlik sağlamalarına engel teşkil etmiştir. Bu dönemde İlig Han, Mâverâünnehr üzerinde, Sultan Mahmud ise Horasan üzerinde fiilen hâkimiyet tesis etmiştir. Geriye bu durumu resmi bir anlaşma ile taktir etmek kalmıştır.¹⁴

Gazneliler ve Karahanlılar arasında yapılan ve Amû Derya (Ceyhun) Nehri'nin sınır olarak belirlendiği anlaşma ile ilgili iki bilgi karşımıza çıkmaktadır. Utbi'den gelen bir rivayete göre iki devlet arasında herhangi bir çatışma

¹² Hint coğrafyasına 17 yedi sefer düzenleyen Mahmud, İslam'ın bu coğrafya da kalıcı olmasını sağlamış ayrıca dini müesseseler tesis ederek dinin öğretilmesi ve yayılmasını da amaçlamıştır. Bu seferlerinde pek çok ganimet elde ederek de devletini zenginleştirmiştir. Sultan Mahmud, Hint seferleri yanında ticaret yollarına zarar veren ve Gazne şehrini taciz eden Gurlular üzerine de seferler yapmak durumunda kalmıştır. Ayrıca Sultan Mahmud, 1012'de Garcistan'a, 1017'de Harezm'e, 1002 ve 1007 yıllarında Sistan'a seferler düzenleyerek buraları itaat altına almıştır. Gaznelileri dönemin süper gücü haline getirerek topraklarını batıda Azerbaycan'dan doğuda Hindistan'ın yukarı Ganj vadisine, Harizm'den Hint Okyanusuna kadar genişleten Sultan Mahmud, son seferini Hemedan ve Rey üzerine gerçekleştirmiştir. Konumuz itibarıyla bu seferler hakkında ayrıntıya girememekteyiz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, TDV Yay., Ankara 2016, s. 180-181; Erdoğan Merçil, "Mahmud Gaznevi", *DİA*, XVII, Ankara 2003, s. 364.

¹³ Gerdizi, Ebû Said Abdülhayy b. ed-Dehhâk, *Zeynül-Ahbâr*, (Trc. Es-Seyyid Zeydân), II, Mısır 1982, s. 281.

¹⁴ Erdoğan Merçil, "Mahmud-u Gaznevi", s. 364.

meydana gelmeden elçiler vasıtası ile anlaşma kabul edilmiştir.¹⁵ Ömer Soner Hunkan'ın eserinde Cemal Karşı'den naklen belirttiği başka bir bilgiye göre ise iki devlet çatışmak üzere orduları ile Amü Derya'ya kadar gelmişlerdir. Fakat İlig Han'dan gelen barış teklifi üzerine çatışma olmadan Amü Derya'nın sınır kabul edildiği bir anlaşma yapılmıştır.¹⁶

Bu dönemde Samanî Devleti'ni tekrar kurmak için Samanî Hanedanı'ndan Mustansır ortaya çıkmış ve iki devlet için bir tehdit unsuru olmuştur.¹⁷ Böyle bir durumda iki devletin ordularının çarpışmak üzere karşı karşıya gelmeleri ihtimal dâhilinde olmadığından söz konusu rivayetlerden ikincisi makul görünmemektedir. Utbi'den gelen, hiçbir çatışma ve karşılaşma olmadan anlaşmanın sağlandığına dair bilginin daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Bu anlaşma ile birlikte iki devlet arasında dostane ilişkiler başlamış ve Mâverâünnehr Karahanlıların, Horasan ise Gaznelilerin hâkimiyetinde kalmıştır.¹⁸

Amü Derya'nın sınır olarak belirlenmesinin ardından iki devlet arasındaki barışın kuvvetlendirilmesi amacıyla akrabalık ilişkileri kurma yoluna gidilmiştir.¹⁹ Sultan Mahmud, Karahanlıların idari merkezi Özkend'e²⁰ Ebû Tayyib Sehl b. Muhammed'i ve Serahs valisi Toğancık'ı elçi olarak göndererek, İlig Han'dan elçiler vasıtasıyla kızını istemiştir. İlig Han onları memnuniyetle karşılayarak kızını birçok kıymetli eşya ile birlikte Sultan Mahmud'a gelin olarak göndermiş ve evlilik gerçekleşmiştir.²¹

Ancak iki devlet arasındaki dostluk uzun sürmemiştir. Dört-beş yıllık bir barış sürecinden sonra iki devlet arasında düşmanlık belirtileri görülmeye başlanmıştır. Gerginliğin ana sebebi olarak da İlig Han'ın Horasan bölgesi topraklarına sahip olma ihtirası gösterilmektedir.²² Bir başka neden ise Karahanlı İlig Han'ın Abbasi halifesi Kâdir Billâh ile yakın ilişki kurması, onun adına sikke bastırması ve Karahanlıların kendilerini "Mü'minlerin Emiri'nin Mevlaları" olarak görmeye başlamaları kabul edilmektedir.²³

İkinci rivayet, kanaatimizce pek mümkün görülmemektedir. Karahanlıların kendilerini "Mü'minlerin Emiri'nin Mevlaları" olarak kabul etmelerine

¹⁵ Ebû Nasr Muhammed Utbi, *Tarih-i Yemîni*, (Şrh. Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Menîni), I, Kahire 1286, s. 318.

¹⁶ Ömer Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 155.

¹⁷ Barthold, *a.g.e.*, s. 342; Hunkan, *a.g.e.*, s. 156.

¹⁸ İbnü'l Esir, *a.g.e.*, VIII, s. 35; Muhammed Nâzım, *es-Sultan Mahmud Hayatuhu ve Asruhu*, (Çev. Abdullah Sâlim), Bingazi 2007, s. 75; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015, s. 33.

¹⁹ Hanedanlar arası evlilikler, devletlerin siyasi yönleri açısından da önemli bir durumdur. Bu evlilik bağları sayesinde devletler, dostluklarını pekiştirmek veya aralarında düşmanlık bulunuyorsa bu durumu en aza indirmek için kullanmışlardır. Bu evlilikler ayrıca müşterek düşmanlara karşı ittifakların kurulmasını da sağlamıştır. Kanaatimizce Sultan Mahmud, bu evlilik girişimi neticesinde Karahanlılar gibi güçlü komşularının desteğini sağlamayı veya seferleri esnasında Karahanlılardan herhangi bir taarruza uğramamayı amaçlamıştır.

²⁰ Mâverâünnehr bölgesinde Fergana yakınlarında şehirdir. Şihâbüddin Yâkut b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, Beyrut 1977, s. 280.

²¹ Utbi, *a.g.e.*, II, s. 28-30; Barthold, *a.g.e.*, s. 292; Muhammed Nâzım, *a.g.e.*, s. 75-76.

²² Muhammed Nâzım, *a.g.e.*, s. 76.

²³ Barthold, *a.g.e.*, s. 291.

rağmen Sultan Mahmud ile Abbasiler arasında daha sıkı bir ilişki vardır. Her ne kadar bu ilişkiler kimi zaman gerginleşse de sıkı bir şekilde devam etmiştir. Ayrıca Gazneliler ile Abbasiler arasındaki ilişkiler Karahanlı-Abbasi ilişkilerinden önce başlamıştır. Sultan Mahmud'a Kâdir Billâh tarafından Yeminü'd-Devle ve Eminü'l-Mille unvanlarının verildiği bilinmektedir. Halife zikredilen unvanların yanı sıra Sultan Mahmud'a, Horasan tacını da hediye etmiştir.²⁴ Halifenin iltifatlarının mukabilinde Sultan Mahmud da hutbeleri, o dönem Samaniler tarafından kabul görmeyen Abbasi halifesi adına okumuştur.²⁵

Abbasi halifesiyle ilişkileri bakımından kıyaslandığında, Sultan Mahmud Karahanlılardan daha üstün ve avantajlı durumda idi. Ayrıca Abbasiler üzerinde hâkim bir konuma sahipti.²⁶ Dolayısıyla Karahanlı-Gazneli gerginliğinin nedeninin belirlenmesinde birinci rivayet olan Horasan üzerindeki hâkimiyet meselesi daha etkili bir unsur olarak görülmektedir. İlig Han'ın Sebük Teg'in döneminden itibaren Samani topraklarını ele geçirmek arzusunda olduğu bilinmektedir. Sultan Mahmud döneminde de bu ihtirasından vazgeçmediğini tespit etmek mümkündür.

İlig Han döneminde Karahanlıların, Gaznelilerin idaresi altındaki Horasan'a iki defa hücum ettiklerini görmekteyiz. Samanilerin bütün mirasını elde etmek isteyen İlig Han, bu hedefini tam olarak gerçekleştirmek için Horasan bölgesini ele geçirmek istemekteydi. Fakat Sultan Mahmud ile doğrudan karşı karşıya gelmek istemediğinden Horasan'ın hâkimiyetini elde etmek için fırsat kollamaktaydı. İlig Han beklediği fırsatı Sultan Mahmud'un Multan²⁷ seferine çıkmasıyla elde etmiştir. İlig Han, 1006 yılında harekete geçerek ordularını Horasan bölgesine sevk etmiştir.

Karahanlıların Horasan bölgesine iki ordu ile girdikleri görülmektedir. Birinci orduyu İlig Han'ın komutanlarından Subaşı Teg'in et-Türki komuta etmekteydi. Hızlı bir şekilde harekete geçen Teg'in, Herat²⁸ ve Nişâbur²⁹ şehirlerinde zayıf bir mukavemetle karşılaşmış ve iki şehri kolaylıkla ele geçirmiştir. Karahanlıların ikinci ordusunu İlig Han'ın kardeşi Ca'fer Teg'in komuta etmekteydi. İkinci ordu da Belh istikametinde ilerleyerek kuvvetli bir mukavemet olmadan Belh'ini ele geçirmeyi başarmıştır.³⁰ Belh'te zayıf bir mukavemetle karşılaşan Ca'fer Teg'in, bunu kolaylıkla bastırması ve çatışma sonucunda Belh'te Karahanlılar tarafından yağma yapılmış ve kan dökülmüştür.³¹

²⁴ İbn Hallikan, *a.g.e.*, V, s. 175; Zehebi, *a.g.e.*, XVII, s. 483.

²⁵ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VIII, s. 4.

²⁶ Merçil, "Mahmud-u Gaznevi", s. 364.

²⁷ Gazne yakınlarında Hint bölgelerinden biridir. İndus Nehri'nin kollarından olan Cinâb Suyu'nun doğu tarafında Hint alt kıtasının Türkistan'a açılan bir geçiş güzergâhında bulunur. Yâkut el-Hamevi, *a.g.e.*, V, s. 227.

²⁸ Afganistan'ın güneybatısında bulunan büyük bir Horasan şehridir. Akdeniz'den Hindistan ve Çin'e giden ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Yâkut el-Hamevi, *a.g.e.*, V, s. 396-397.

²⁹ Horasan'ın en büyük şehirlerinden biridir. Yâkut el-Hamevi, *a.g.e.*, V, s. 331.

³⁰ Utbi, *a.g.e.*, II, s. 77; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VIII, s. 35.

³¹ Beyhakî, *a.g.e.*, s. 601; Barthold, *a.g.e.*, s. 292.

Karahanlıların Gazne hariç Horasan bölgesinin en önemli şehirlerini, za-yıf mukavemetleri sindirerek kolaylıkla ele geçirdiklerini görmekteyiz. Kara-hanlıların ani hücumları karşısında Gazneli devlet adamları Gazne'de toplan-mışlardır. Özellikle Herât şehrinde bulunan Tûs valisi Arslan Câzib, ilk anda Gazne'ye çekilmiştir. Utbî'nin belirttiğine göre, Arslan Câzib'e böyle yapması bizzat Sultan Mahmud tarafından emredilmiştir. Sultan Mahmud, Horasan bölgesinde herhangi bir sıkıntı meydana geldiğinde Arslan Câzib'e Gazne'ye çekilmesini ve Gazne'yi muhafaza etmesini bildirmiştir.³² Aynı zamanda bu durum bizlere, Sultan Mahmud'un Karahanlılardan bir saldırı beklediğini de göstermektedir.

Gazneli veziri Fazl b. Abbas, o sırada Multan'da bulunan Sultan Mah-mud'a bir haberci göndererek Karahanlı saldırısını bildirmiştir. Gelişmeleri haber alan Sultan Mahmud hızlı bir hareket ile Gazne'ye dönmüş ve devlet ileri gelenleri ile durumu istişare ederek içine Halaç Türklerini de aldığı ordu-sunu harekete hazır bir duruma getirerek Karahanlılar üzerine yürümüştür. Horasan bölgesinde Karahanlı idaresini tesis etmekle meşgul olan Subaşı Te-gîn ile Ca'fer Tegîn, Sultan Mahmud'un son derece hızlı hareket ederek üzer-lerine gelmesi karşısında şaşırılmış ve korkuya kapılmışlardır. Onların şaş-kınlığından istifade eden Sultan Mahmud, hızlı bir manevra ile Belh'i tekrar kontrolü altına almıştır.³³

Utbî, Sultan Mahmud ile karşılaşmaya cesaret edemeyen Ca'fer Tegîn'in Tirmiz'e³⁴ çekildiğini, Arslan Câzib'in ise Subaşı Tegîn üzerine gönderildiğini belirtmektedir.³⁵ Arslan Câzib'den sonra sultanın da geldiğini haber alan Subaşı Tegîn de üzerine gelen kuvvetler karşısında tutunamayacağını anla-mış ve hızlı bir şekilde geri çekilmeye başlamıştır. Böylece iki devlet orduları arasında sıkı bir takip başlamıştır. Sultan Mahmud, Şubaşı Tegîn'i takip etmek üzere Ebû Abdullah et-Tâî komutasındaki Arap askerleri görevlen-dirmiştir. Takip sonucunda Subaşı Tegîn'in kardeşi 700 kişilik bir birlik ile Gaznelilere esir düşmüştür. Subaşı Tegîn ise Amû Derya'yı geçerek İlig Han'ın yanına dönmeyi başarabilmiştir.³⁶ Amû Derya'nın geçişi esnasında birçok Karahanlı askeri nehri geçemeyerek boğularak ölmüştür. Bu ağır yenilgiden dolayı Karahanlı devlet adamları Subaşı Tegîn'i başarısızlık ve korkaklıkla itham etmiş, İlig Han, fillerle donatılmış böyle bir orduya karşı koymanın zorluğundan bahsederek onu savunmuştur.³⁷ Böylece Horasan bölgesi Karahanlılardan temizlenmiş ve tekrar Sultan Mahmud'un egemen-liği altına girmiştir. İbnü'l-Esîr, bu kovalamaca esnasında Sultan Mahmud ile karşılaşmaktan çekinen Subaşı Tegîn'in, Sultan Mahmud'un ordusunu üzerine sevk etmesinden dolayı geri çekilirken Merv civarında Oğuzlar ile

³² Utbî, *a.g.e.*, II, s. 77; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, VIII, s. 35.

³³ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, VIII, s. 36; Hunkan, *a.g.e.*, s. 158.

³⁴ Amû Derya (Ceyhun)'nın doğu kıyısında kurulmuş bir şehirdir. Yâkut el-Hamevî, *a.g.e.*, III, s. 26.

³⁵ Utbî, *a.g.e.*, II, s. 78.

³⁶ Utbî, *a.g.e.*, II, s. 80; Gerdizî, *a.g.e.*, II, s. 287; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, VIII, s. 36.

³⁷ Gerdizî, *a.g.e.*, II, s. 287.

karşılaşıp onları hezimete uğratarak, büyük bir kısmını öldürmesinden bahseder.³⁸ Bu bilgiye ihtiyatlı yaklaşmak gerektiği kanaatindeyiz. Zira arkasında hızlı bir şekilde onu takip eden Gazneli ordusundan geri çekilen Şubaşı Tegîn'in, Oğuzlar ile böyle bir çatışmaya girmesi ve onlardan çoğunu kılıçtan geçirmesi mümkün görülmemektedir.

Karahanlıların saldırgan tavrı kanaatimizce Gaznelilerle aralarında bulunan mevcut anlaşmaya pek itibar etmediklerini ve söz konusu anlaşmayı Horasan üzerine yapacakları planları icra etmek için hazırlık süreci olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Zira bu süreçte Karahanlılar, Mâverâünnehr bölgesinde tam bir egemenlik tesis etmişler ve askeri olarak da hazırlanma süreci elde etmişlerdir.

İlig Han'ın Gaznelilere yenilgisinden sonra Horasan üzerindeki emellerinden vazgeçmediğini ve intikam almak amacıyla yeniden hazırlıklara başladığını görmekteyiz. Sultan Mahmud'a karşı tek başına başarılı olamayacağını anlayan İlig Han, bu sefer temkinli hareket ederek amca oğlu olan Hoten³⁹ bölgesi Han'ı Yusuf Kadir Han'dan yardım talebinde bulunmuştur. Yusuf Kadir Han'ın desteğini sağlayan İlig Han birleşik Karahanlı ordusu⁴⁰ ile hareket ederek Amû Derya'yı geçmiş ve Horasan üzerine yürümüştür.⁴¹ Utbî Karahanlı ordusundaki askerleri "*Geniş yüzlü, çekik gözlü, basık burunlu, zırhlı ve keskin kılıçlara sahip, deve dişine benzer oklarla dolu fil hortumuna benzer sadaklarla donanımlı*" şeklinde tasvir etmektedir.⁴²

İlig Han'ın harekâtını Toharistan bölgesinde iken haber alan Sultan Mahmud, Halaç Türkleri, Hind, Afgan ve Oğuzlardan destek alarak hazırladığı ordusu ile Belh⁴³ sahrasının yakınlarındaki Deşt-i Ketr bölgesindeki Çerhiyân (Merhiyân) Köprüsü yakınlarına gelmiştir. Karahanlıların da aynı bölgeye akın etmesi ile birlikte iki büyük hükümdar karşılaşmış ve iki devlet arasında büyük bir savaş meydana gelmiştir. İki ordunun savaş düzeni şu şekildedir: Gazneli ordusunda merkezde 500 kadar fil ile Sultan Mahmud'un kardeşi Nasr, Cüzcân valisi Ebû Nasr Ferikûnî ve Ebû Abdullah et-Tâi yer almaktaydı. Sağ kanatta Hâcib Altuntaş, sol kanatta ise Arslan Câzib bulunmaktaydı. Karahanlı ordusunda ise merkezde İlig Hân'ı görmekteyiz. Yusuf Kadir Han sağ kanatta, sol kanatta ise Ca'fer Tegîn yer almaktaydı. Savaşın başlarında Karahanlıların hücumu karşısında Gazneli ordusu direnç göstermemiş ve orduda dağılma baş göstermiştir. Sultan Mahmud ordusunun dağılma göstermesi tehlikesini görünce kendi filine binerek ordusunda bulunan bütün filler ile karşı saldırıya geçmiştir. Sultan Mahmud'un fil birlik-

³⁸ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VIII, s. 36.

³⁹ Kaşgar ile Özkend arasında Doğu Türkistan'ın güneyinde yer alan bir bölgedir. Yâkut el-Hamevî, *a.g.e.*, II, s. 2-347.

⁴⁰ Bu ordunun 50 bin kişiden fazla olduğu belirtilmektedir. İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VIII, s. 38; Hunkan, *a.g.e.*, s. 161.

⁴¹ Utbî, *a.g.e.*, II, s. 83.

⁴² Utbî, *a.g.e.*, II, s. 83.

⁴³ Utbî, *a.g.e.*, II, s. 84-86; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VIII, s. 38; Gerdizî bu savaşın Ketr sahrasında meydana geldiğini belirtmektedir. Gerdizî, *a.g.e.*, II, s. 288-289.

leri ile saldırısı karşısında Karahanlı ordusu tutunamamış ve dağılmıştır.⁴⁴ Sonuçta Gaznelilerin savaşlarda kullandığı muharip fil gücüne karşı net önlemler ve tedbirler almadığını düşündüğümüz İlig Han bu savaşta da Sultan Mahmud'a yenilmiştir. 1008 yılında meydana gelen bu savaş Karahanlılar için çok ağır sonuçlara neden olmuştur. Nitekim Karahanlılardan, içlerinde devletin ileri gelenlerinin de bulunduğu, birçok kimse esir düşmüştür. Kaçmaya çalışan çok sayıda asker ise Amû Derya'yı geçmeye çalışırken boğulmuştur.⁴⁵ Ketr savaşı olarak meşhur olan bu savaş sonrası Gazneli şairler Sultan Mahmud'u öven ve Karahanlılara karşı gösterdiği yiğitliği anlatan şiirler yazmışlardır.⁴⁶ O dönem Gazneli saray şairlerinden olan Sultan Mahmud'un bütün Hint seferlerine katılan Ferrûh-i Sistâni⁴⁷ bu savaşın sonucunu; "Somnat savaşında putperestlerden ne kadar öldürdü ve ne kadar esir aldıysa Ketr savaşında da Karahanlılardan o kadar öldürüp, o kadar esir almıştı" şeklinde ifade etmektedir.

Ketr savaşı sonrası Gazneliler birçok açıdan güçlerini daha da artırmışlardır. Savaş sonucunda birçok ganimet elde ederek maddi olarak kuvvetlenen Gazneliler, Türkistan'dan gelen büyük Karahanlı ordularını yenerek siyasi ve askeri itibarlarını artırmıştır. Ayrıca Sultan Mahmud, Karahanlılara karşı devamlı olarak tetikte olmanın gerekliliğini anlamıştır.

İlig Han bir müddet iki mağlubiyetin acısını unutamamıştır. Sultan Mahmud ise kazandığı zaferler ile Karahanlıları zayıflatmasına rağmen onlar üzerine ilk etapta bir askeri harekette bulunmamıştır. İlig Han, Gazneliler karşısındaki mağlubiyetlerine rağmen Horasan üzerindeki emellerinden vazgeçmemiş, kardeşi Toğan Han ve amcaoğlu Yusuf Kadir Han'dan destek sağlayarak tekrar hazırlıklara başlamıştır. Fakat hazırlıklar sırasında İlig Han Horasan üzerine üçüncü seferini yapamadan aniden vefat etmiştir.⁴⁸ Sultan Mahmud, İlig Han'ın ölümünü lehine çevirmek ve Horasan'ı savunma durumundan çıkarmak için ordusu ile birlikte Amû Derya'yı geçerek Mâverâünnehr bölgesine gelmiştir. Bölgenin önemli bir bölümünü kolaylıkla ele geçiren Sultan Mahmud, Mâverâünnehr bölgesinin kendisine verilmesini talep ettiği bir mektubu halifeye göndermiştir. Sultan Mahmud mektubunda şunları belirtmiştir:

"Mâverâünnehr bölgesinin idaresini bana ver. Bende kendi adıma idare etmeleri için senin menşurun ile valiler tayin edeyim. Eğer bu bölgeyi bana verdiğine dair menşurunu göndermezsen burası zaten kılıcım ile benimdir. Emrin ve menşurun ile buranın halkını bana bey'at ettirmen evladır."

⁴⁴ Mirhând, Muhammed b. Hâvendşâh, *Ravzatu's-Safâ-Mülûk-i Gazneviyye*, (Trc. ve Notlar, Erkan Göksu), Kronik Yay., İstanbul 2017, s. 69.

⁴⁵ Gerdizi, *a.g.e.*, II, s. 289; İbn-i Kesir, İmâdüddin İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, (Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), XV, Riyad 1998, s. 515; Barthold, *a.g.e.*, s. 293; Nâzım, *a.g.e.*, s. 78.

⁴⁶ Utbî, *a.g.e.*, II, s. 85-86.

⁴⁷ Tahsin Yazıcı, 'Ferrûh-i Sistâni', *DİA*, XII, İstanbul 1995, s. 410.

⁴⁸ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VIII, s. 76; İbn-i Kesir, *a.g.e.*, XV, s. 545.

Fakat halife Sultan Mahmud'un tehdit içeren mektubuna olumlu cevap vermemiştir. Halife, tehdide tehdit ile karşılık vererek Mâverâünnehr bölgesinin Karahanlılara ait olduğunu belirtmiştir.⁴⁹

Halifenin cevabı karşısında hiddetlenen Sultan Mahmud, fillerle takviye ettiği ordusu ile Bağdat'a hücum edeceğini bildiren bir başka mektubu halifeye göndermiştir. Bu kez halife, Sultan Mahmud'a ibretlik bir mektup göndermiştir. Bu mektup "Elem" kelimesi ile başlayıp "Elhamdülillahi Rabbi'l-Âlemîn" ifadesi ile bitmekteydi. Sultan ilk etapta halifenin neyi kastettiğini anlamamış fakat kâtiplerinin yardımı ile halifenin fil suresini kastettiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine Sultan Mahmud halifeden özür dileyerek Mâverâünnehr bölgesinden çekilmiş, Karahanlılar tekrar bölgede istikrar sağlamışlardır.⁵⁰ Bu durum bize Sultan Mahmud'un halifeyi her durumda baskı altında tuttuğunu ve İslam'ın doğu vilayetlerinde kendisine rakip olarak gördüğü Karahanlılara karşı olan üstünlüğünü halifeye kabul ettirmeye çalıştığını göstermektedir.

Buldukları konum itibari ile Horasan ve Mâverâünnehr bölgeleri büyük önem arz etmektedir. Özellikle Horasan bölgesi coğrafik konumu ile her zaman dikkatleri çeken bir bölge olmuştur. Irak'tan başlayarak Hind sınırına kadar olan geniş toprakları içerisine alan Horasan bölgesi içerisinde Cüveyn, Beyhak, Toharistan, Gazne, Sicistân, Kirmân, Nişâbü, Herât, Merv, Belh, Abiyurd ve Sırhan şehirleri yer almaktadır. Göç yolları üzerinde bulunması Horasan'ın farklı etnik yapılara ev sahipliği yapmasına da olanak sağlamıştır. Horasan, İran ve Türkistan arasında stratejik bir nokta olması açısından da önem arz etmektedir.⁵¹ Gerek İran gerekse Türkistan tarafından ehemmiyeti idrak edilmiştir. Nitekim Horasan, birçok devletin dikkatini celbetmektedir. Horasan'ın zenginliği ve stratejik konumu Hint üzerine yapılan seferler için Gaznelilere büyük avantajlar sağlamıştır. Bunun farkında olan Karahanlı İlig Han Horasan bölgesini ele geçirmek için mücadele etmiş; fakat Sultan Mahmud karşısında başarılı olamamıştır. Aslında Karahanlılar da stratejik açıdan farklı bir önemi olan Mâverâünnehr⁵² bölgesini ellerinde tutmakta idiler. Bu durum doğu tarafından onlara batı tarafındaki Müslüman Türk devletlerinin güvenliğini yüklemekteydi. Karahanlılar bu stratejik bölge üzerinden Çin ta-

⁴⁹ Keykâvus b. İskender b. Kâbus, *Kâbusnâme*, (Trc. Mercimek Ahmed, Haz. Orhan Şaik Gökyay), MEB Basımevi, İstanbul 1974. s. 276-277.

⁵⁰ Keykâvus, *a.g.e.*, s. 278.

⁵¹ Yâkut el-Hamevî, *a.g.e.*, III, s. 350-354; Osman Çetin, 'Horasan', *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 233-235.

⁵² Amü Deryâ Nehri'nin doğusunda kaldığı için Araplar buraya Mâverâünnehr adını vermişlerdir. Bu ifade zaman içerisinde halk arasında da yaygınlaşarak kalıcı isim halini almıştır. Mâverâünnehr bölgesi eski çağlardan itibaren Türk ülkesi olarak bilinmektedir. Mâverâünnehr, tarih içerisinde beş bölüm şeklinde değerlendirilmiştir. Birincisi: Mâverâünnehr'in merkezi kabul edilen Soğd bölümüdür. Buhara ve Semerkand bu kısım içerisinde yer almaktadır. Bu iki önemli şehir, Mâverâünnehr bölgesinin en önemli tarım ve ticaret merkezleridir. İkincisi: Soğd'un batısında kalan eski Hive bölümüdür. Amü Deyâ ve Aral Gölü'nün birleştiği delta bölgesini burası oluşturur. Üçüncü bölüm: Sagâniyan ve Huttal topraklarının olduğu güney parçasıdır. Dördüncü bölüm ise: Amü Deryâ'nın yukarusunda bulunan Bedahşân ve Vâhân'dır. Beşinci ve son bölüm ise: Fergana ve Şâş bölgelerinden oluşan kuzey bölümüdür. Osman Gazi Özgüdenli, 'Mâverâünnehr', *DİA*, XXVIII, İstanbul 2003, s. 177-180.

raflarına veya Müslüman olmamış Türk toplulukları üzerlerine cephe açarak Müslümanları ve fetih arzularını bu bölgelere yönlendirebilirlerdi gibi bir soruyla karşılaşmamız mümkündür. Batı Karahanlı Hanı olması ve Horasan bölgesinin halkının Müslüman olması gibi etkenlerden dolayı egemenlik kurma noktasında sıkıntı çekmeyeceğini düşündüğünden İlig Han, Müslüman Türk devletlerinden olan Gaznelilerin bulunduğu batı bölgeleri üzerine yönelmiştir. Bu durum da onların gerek siyasi, gerekse askeri olarak yıpranmalarına neden olmuştur. Ayrıca Çin taraflarına yönelmek, halkın çoğunluğunun gayr-i müslim (özellikle Müslüman olmayan Türkler) olmasından dolayı hâkimiyet tesisinde Karahanlıları sıkıntıya sokabilecek durumlar ortaya koyabilir kanaatindeyiz.

Sonuç olarak Horasan ve Mâverâünnehr bölgeleri konumları itibari ile her devletin sahip olmak isteyeceği yerlerdir. İslam'ın Horasan ve Mâverâünnehr bölgelerinde yayılışından itibaren buralarda birçok büyük devlet kurulmuştur. Kurulan devletler çoğu zaman birbirleri ile hâkimiyet mücadelesine girişmiş ve birbirlerinin ellerindeki toprakları ele geçirmeye çalışmışlardır. Bundan dolayı birçok devlet, yerlerini ve topraklarını yeni kurulan devletlere bırakarak tarih sahnesinden çekilmiştir. Horasan ve Mâverâünnehr bölgelerinin hâkimiyet mücadelesi Gazneliler ile Karahanlıları da karşı karşıya getirmiştir. Bu mücadeleler Amû Derya'nın sınır kabul edilmesiyle bir müddet sona erse de İlig Han'ın Horasan'ı ele geçirme arzusu nedeniyle tekrar bozulmuştur. Fakat İlig Han, Sultan Mahmud karşısında başarılı olamamıştır. Karahanlılara karşı Horasan'ı başarıyla savunan Sultan Mahmud ile birlikte Gazneliler güçlerinin zirvesine ulaşmayı başarmışlar ve Karahanlılara üstünlüklerini kabul ettirmişlerdir. Özellikle Ketr savaşından sonra Sultan Mahmud Karahanlı iç işlerinde de etkili duruma gelmiştir. Bu durum Sultan Mahmud'un vefatına kadar devam etmiştir (1030). Bizler bu çalışmamızda bu yönleri ortaya koymaya çalışırken ekseri Gazneliler dönemi kaynaklarından hareket etmek durumunda kaldık. Karahanlı dönemine ait kaynak eserlere ulaşamamamız, Karahanlılar gözünden Gazneli Mahmud ve Karahanlı İlig Han arasındaki ilişkilere bakamamamıza neden olmuştur.

Kaynaklar

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç: *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), TTK Yay., Ankara 1990.

BEYHAKÎ, Ebû'l-Fazl: *Târihü'l-Beyhakî*, (Trc. Yahya el-Haşşâb-Sâdık Neş'et), Beyrut 1982.

ÇETİN, Osman: 'Horasan', *DİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 233-235.

GERDİZİ, Ebû Saîd Abdülhayy b. ed-Dehhâk: *Zeynü'l-Ahbâr*, (Trc. es-Seyyid Zeydân), Mısır 1982.

EL-HAMEVÎ, Şihâbüddin Yâkut b. Abdullah: *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut 1977.

HUNKAN, Ömer Soner: *Türk Hakanlığı*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2007.

İBNÜ'L-ESÎR, İzzüddin Ali b. Muhammed: *el-Kâmil fi't-Tarih*, (Tsh. Muhammed Yusuf ed-Deggâg), Beyrut 1987.

- İBN HALLİKÂN, Şemseddin Ahmed b. Muhammed: *Vefeyâtü'l-A'yân*, (Thk. İhsan Abbas), Beyrut 1968.
- İBN KESİR, İmâdüddin İsmail b. Ömer: *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, (Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), Riyad 1998.
- KAFESOĞLU, İbrahim: "Mahmud Gaznevi", *İA*, VII, İstanbul 1970, s. 175.
- Keykâvus b. İskender b. Kâbus: *Kâbusnâme*, (Trc. Mercimek Ahmed, Haz. Orhan Şaik Gökyay), MEB Basımevi, İstanbul 1974.
- MİRHÂND, Muhammed b. Hâvendşâh: *Ravzatu's-Safâ-Mülûk-i Gazneviyye*, (Trc. ve Notlar, Erkan Göksu), Kronik Yayınları, İstanbul 2017.
- MERÇİL, Erdoğan: 'Sebük Tegîn', *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 263.
- _____ : "Mahmud-u Gaznevi", *DİA*, XVII, Ankara 2003, s. 364.
- _____ : *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015.
- MUHAMMED NÂZİM: *es-Sultan Mahmud Hayatuhu ve Asruhu*, (Çev. Abdullah Sâlim), Bingazi 2007.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim: 'Karahanlılar', *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 406.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi: 'Mâverâünnehr', *DİA*, XXVIII, İstanbul 2003, s. 177-180.
- REŞİDÜDDİN, Ebü'l-Hayr Fazlullah Hemedânî: *Câmiü't-Tevârih*, (Haz. Ahmet Ateş), TTK Yay., II c., 4 cüz, Ankara 1957.
- TAŞAĞIL, Ahmet: 'İlig', *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 108.
- UTBÎ, Ebü Nasr Muhammed: *Tarih-i Yemîni*, (Şrh. Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Menîni), Kahire 1286.
- YAZICI, Nesimi: *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, TDV Yay., Ankara 2016.
- YAZICI, Tahsin: 'Belh', *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 410.
- _____ : 'Ferrüh-i Sistânî', *DİA*, XII, İstanbul 1995, s. 410.
- ZEHEBÎ, Şemseddin b. Muhammed: *Siyerü A'lâmü'n-Nübelâ*, (Thk. Şuayb el-Arnâvûd), Beyrut 1983.